

ОТИМЕННИЯТ ГЛАГОЛ В СЪВРЕМЕННИЯ ПЕРСИЙСКИ ЕЗИК

Милена Владимирова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В тази статия разглеждам един особен тип произведен глагол в персийския език, наречен отименен глагол или още „фалшив инфинитив“, който е продукт на един остарял и вече непродуктивен модел на глаголно словообразуване. В тази връзка основен акцент в разглеждането на проблема е мястото на този глагол в глаголната система на съвременния персийски език, предвид факта, че той, както и останалите производни и прости глаголи, са систематично изтласквани от употреба от съставните такива. Освен преглед на сегашното състояние на този изчезващ тип глаголи статията обхваща и някои основни техни структурни особености, както и начина им на образуване от съществителни имена, много от които с арабски произход.

Keywords: false, verb, denominal, unproductive, Arabic

Глаголът в съвременния персийски език е част на речта, която е запазила флективната си система за разлика от съществителните и прилагателните имена например. С малки изключения по правило глаголът в персийския език стои в края на изречението и се характеризира с граматичните категории лице, време, наклонение и залог. Въз основа на структурата и начина си на образуване тази част на речта представя следната класификация: *прости, производни и съставни* инфинитиви. Особено място сред производните инфинитиви, които не са исторически, т.е. първични, заемат т.нар. *фалишиви* (عل عجم رداصم), наричани още *измислени* инфинитиви (عوضوم رداصم). Те не са същински инфинитиви по своя произход, а са превърнати в такива посредством прибавяне на инфинитивния суфикс¹ -ندى *idān* към персийска или арабска дума. В тази връзка Мохаммад Али Джазайери посочва, че противопоставянето на първични–фалшиви инфинитиви има значение почти единствено в исторически и етимологичен план, като в синхронен план тези два типа инфинитиви се явяват „прости“ и противостоят на „съставните“ такива (Джазайери, 69: 113).

Според историческите сведения този тип глаголно словообразуване, което в граматично отношение се явява морфологично, е било продуктивно в периода на класическата литература (IX–XV в. сл. Хр.). Образоването на някои от

тези глаголни единици се отнася и към по-ранен исторически период, а именно – средноперсийския. В периода на новоперсийския език много от отименните глаголи излизат от употреба, като на тяхно място разпространение получават техни деривати. В тази връзка Барджасте проследява историята на някои от глаголни съществителни имена в съвременния персийски език, както и тази на глаголите, служещи за образуването им, които вече са загубили своята употреба (Барджасте, 1983: 243–244). Използвайки за източник речника на Деххода, Барджасте привежда примери за такива отглаголни съществителни имена и техните оригинални глаголни форми, употребявани в средноперсийски език: напр. *دردِ گنرد* *derāng* ‘колебание’ (номинализирана сег. основа) ← *دردِ گنردِ دَر* *derāngidān* ‘колебая се’ (глагол, разпространен в средноперс. език)

От горния пример се вижда, че отименният глагол, имал разпространение през средноперсийския период, е излязъл от употреба, но за сметка на това сегашната му основа е продължила да функционира в езика в субстантивна служба. Голям брой подобни отглаголни съществителни имена впоследствие участват отново в образуването на глаголни единици, но този път на съставни такива.

Наличието на много отименни глаголи в съвременния персийски език, като *دردِ صقر* *rāqsidān* ‘танцувам’, *دردِ مہف* *fāhmīdān* ‘разбирам’ и *دردِ غلب* *bāl'idān* ‘гълтам’, ‘поглъщам’, които са образувани на основата на арабски заемки, се дължи на влиянието на арабския език, който със завладяването на територията на Иран от арабския халифат през VII в. сл. Хр. за няколко века е наложен като официален език. Не е ясно защо тези арабски заемки са включени в персийската глаголна парадигма във формата на отименен глагол въпреки масовото образуване и на съставни глаголи през този период. Интересен факт е и че някои от тези отименни глаголи дори изразяват действия, които не могат да бъдат предадени чрез други типове глаголи. Пример за това е глаголтът *دردِ صقر* *rāqsidān* ‘танцувам’, който единствен изразява това действие и не притежава семантичен вариант, изразен от съставен глагол. Мохаммад Али Джазайери дори споменава, че някои отименни глаголи са заменили съществувашите в ранния новоперсийски език съставни глаголи, образувани чрез съчетаване на субстантивите *دردِ غلب*, *دردِ صقر*, *دردِ مہف*, *دردِ گن ج*, *دردِ سرت*, *دردِ زاغ*, *دردِ بلط*, *دردِ گنرد*, *دردِ سرت* с прост глагол, като най-често това е *دردِ کر* *kārdān* ‘правя’ (Джазайери, 69: 118). Това негово твърдение е в разрез с регистрираните в езика тенденции към изместване на простите и производните инфинитиви като цяло от страна на съставните такива. То също така противоречи на фактите, представени от Барджасте, а именно – отименен глагол *دردِ گنردِ دَر* *derāngidān* ‘колебая се’ е съществувал в средноперсийския период, но в новоперсийския език тази форма е изчезнала, като на нейно място е влязла в употреба субстантивизираната ѝ сегашна основа. Следователно никъде в езика не е регистриран съставен глагол *دردِ گنردِ کر*, който да предшества отименния глагол *دردِ گنردِ دَر*. Такава съставна форма не съществува дори и в съвременния персийски език. С това свое твър-

дение Джазайери противоречи и на друго свое твърдение, изказано по-горе, а именно, че отименният глагол ندى تراغ *ġarātidān* 'плячкосвам', 'ograбвам' не се употребява в съвременния персийски език. Това е така, но защо, ако този отименен глагол е заменил съставния глагол ندرک تراغ *ġarāt kārdān* 'плячкосвам', 'ograбвам', както твърди Джазайери, последният все още се употребява в съвременния персийски език за разлика от излязлата от употреба форма ندى تراغ? Същото се отнася и за глаголните форми ندى بىلط *tālābidān* 'привиквам', 'поканвам' и ندرک بىلط *tālāb kārdān* 'искам', 'изисквам'. И тук съставният глагол има широка употреба в съвременния персийски език за разлика от отименния, който се използва само в определени случаи.

Връщайки се отново към периода на образуване и разпространение на този тип глаголи, можем да кажем, че отначало като произвеждаща основа са се използвали думи с чисто персийски произход, но със завладяването на персийските земи от арабския халифат през VII в. огромен брой арабски думи навлизат в езика и получават масова употреба. Арабските субстантиви, много често отглаголни съществителни или т.нар. *масдари*, започват да се оформят посредством суфикса -ندى *idān* и да образуват отименни глаголи, чийто брой е значително по-малък от този на съставните глаголи, които започват да се образуват малко по-късно и постепенно изместват отименните. Огромният брой съставни глаголи е и причина в езиковедските трудове да бъде negliжиран сравнително немалкият брой отименни такива. Мохаммад Али Джазайери (Джазайери, 69: 1189) споменава в тази връзка, че обикновено езиковедите изброяват по-малко от дузина такива глаголи, като най-често това са: ندى غلب *bāl'idān* 'поглъщам', ندى صفر *rāqsidān* 'танцувам', ندى همف *fāhmidān* 'разбирам', ندى گنج *džāngidān* 'бия се', 'водя война', ندى سرت *tārsidān* 'страхувам се', ندى زاع *aġazidān* 'започвам', ندى بىلط *tālābidān* 'привиквам' (някого), 'поканвам', ندى خرچ *čārxidān* 'въртя се', ندى گنرد *derāngidān* 'колебая се' и ندى تراغ *ġarātidān* 'плячкосвам', 'ograбвам'. Той също така правилно отбелязва, че днес от тези глаголи единствено ندى همف, ندى صفر, ندى گنج, ندى سرت имат широка употреба. Употребата на ندى زاع е изключително рядка и е характерна за книжовния език. Глаголът ندى بىلط се проявява почти само чрез отрицателната форма на миналото си причастие, т.е. ندى بىلطن *nā'tālābide* 'непоискан', или като част от съставен глагол. Както бе споменато малко по-горе, глаголите ندى گنرد и ندى تراغ не се употребяват в съвременния персийски език, като на мястото на ندى تراغ употреба е получил синонимният му съставен глагол ندرک تراغ *ġarāt kārdān* 'ograбвам', 'плячкосвам'.

Въпреки посочения по-горе брой отименни глаголи, имащи употреба в съвременния персийски език, реално този тип глаголни единици са значително повече. Това противоречие се дължи на факта, че не съществува достоверна и изчерпателна статистика, обхващаща както отименните глаголи, така и персийските глаголи като цяло. Джазайери споменава, че най-пълният списък на пер-

сийските глаголи, съставен до този момент, е дело на Мохаммад Башир Хосейн (Джазайери, 69: 119). Въз основа на неговия списък броят на непроизводните и производните глаголи, употребявани в съвременния персийски език, включително и на тези, които вече са излезли от употреба, възлиза на около 630. Около 170 глагола от този общ брой той отнася към групата на глаголите – производни от други части на речта, като упоменава, че около 100 от тях са загубили употребата си в съвременния персийски език, докато имената, на основата на които са образувани тези глаголи, са все още част от активния речников състав: напр. *اڱوځ* *aḡuṣ* ‘прегъдка’ → *اڱوځيدان* *aḡuṣidān* ‘прегръщам’ (ост.) *ډنپ* *pānd* ‘поучка’, ‘съвет’ → *ډنپيدان* *pāndidān* ‘съветвам’, ‘поучавам’ (ост.)

Тези съществителни имена също впоследствие могат да се проявяват като именна част на съставни глаголи.

На базата на гореспоменатата статистика в сегашния етап от развитието си персийският език разполага с около 70 отименни глагола, едни от които се характеризират с честа употреба, а други – с по-рядка. Независимо от масовостта на употреба на тези глаголи обаче, имената, от които те произлизат, имат активна самостоятелна употреба в езика. В състава на отименните глаголи те се обособяват като сегашна основа, която може да бъде отделена лесно. Оттук произтича и една от основните граматични характеристики на тези глаголи, а именно – че се явяват правилни, а друга важна тяхна особеност е непреходното им значение. Миналата им основа се образува, като се прибави суфиксът *-ید* *id* към сегашната, но тук трябва да се упомене, че не всички глаголи, чиято минала основа завършва на *-ی* *id*, принадлежат към групата на отименните глаголи.

В семантично отношение в повечето случаи значението на новообразувания отименен глагол се извежда директно от значението на произвеждащата основа. В тази връзка от гледна точка на това, какви имена служат за произвеждаща основа на този тип глаголи, може да се каже, че по-голямата част тях са образувани на базата на съществителни имена. Като представителна извадка можем да посочим следните глаголни единици:

(1) *میریزما* ‘(ی)وب’ ← *میریښا* ‘ندیوب’

(2) *نامیرام* ‘убежище’, ‘приютявам се’ → *نامپ* ‘убежище’, ‘подслон’

(3) *وړتیا* ‘въртя се’ ← *وړچ* ‘колело’

(4) *لپیلا* ‘лепило’ ← *لپسچ* ‘залевам се’

(5) *برځکا* ‘бръчка’ ← *کورچ* ‘сбръчквам се’

Освен тях неголяма група отименни глаголи са образувани на базата на чисти прилагателни имена. Пример за това са следните глаголи:

(1) *مازن* ‘мазен’ ← *مزیږ* ‘надделявам’, ‘превъзхождам’

(2) *کسل* ‘кисел’ ← *شړت* ‘вкиселявам се’

(3) *موکړ* ‘мокър’, ‘подгизнал’ ← *سۍ* ‘намокрям се’

(4) کشخ 'сух' ← ندىکشخ 'изсушавам се'

(5) هاگا 'информиран', 'осведомен' ← ندىهاگا 'осведомявам се'

Също така, някои от отименните глаголи са образувани на базата на имена, изпълняващи както номинална, така и адективна функция. Това са:

(1) ندىدنگ 'гния' ← دنگ 'смрад', 'вонящ'

(2) ندىگنل 'куцам' ← گنل 'куц', 'куц човек'

(3) ندىزىل 'подхлъзвам се' ← زىل 'хлъзгав', 'похлъзване'

(4) ندىلش 'вървя като инвалид' ← لش 'сакат', 'инвалид'

(5) ندىشوج 'кипа', 'вяря' ← شوج 'кипене', 'горещ', 'вярял'

Не всички от гореизброените отименни глаголи обаче се ползват с широка употреба във всичките си форми в съвременния персийски език. Така например от глагола ندىهانپ *pānahidān* 'намирам убежище' в днешно време се е запазило само сегашното причастие دنهانپ *pānahānde*, влизащо в речта като съществително име със значение на „бежанец“. Глаголът ندىکورج *choruکیدān* 'сбръчквам се' също се проявява почти само чрез причастната си форма ندىکورج *choruкиде* 'сбръчкан', 'набръчкан' (най-често се използва за лице).

В заключение може да се каже, че образуването на отименните глаголи се отнася към един по-стар период от развитието на персийския език. В съвременния етап от развитието на езика тези производни глаголи представят един тип глаголно словообразуване, което е сравнително ограничено и непродуктивно. В този смисъл, подобно на тенденциите, които се наблюдават и при другите типове глаголи, и разглежданите тук също биват изтласквани постепенно от съответните съставни такива. Въпреки факта обаче, че повечето глаголни единици от този тип са излезли от употреба в съвременния етап от развитието на персийския език, все още съществува сравнително немалък брой от тях, чиято употреба, както и тази на имената, от които произлизат, са широко застъпени в днешно време. Някои от тези разпространени глаголи дори нямат синоними, представени под формата на други типове глаголи, а това е доста интересно явление предвид тенденциите в езика, свидетелстващи за това, че съставните глаголи преобладават и рядко се среща непроизведен или произведен инфинитив, който да няма синоним във формата на съставен глагол. Често дори един непроизведен инфинитив може да има няколко такива синонима. Тук обаче се наблюдава обратната тенденция, т.е. известна част от отименните глаголи не притежават такива синонимни еквиваленти, или ако все пак притежават, употребата им е доста ограничена.

напр. ندىمفف *fāhmīdān* = ندرک مفف *fāhm kārdān* 'разбирам'

Следователно, дори този тип глаголно словообразуване в съвременния персийски език да има замиращи функции, някои единици, образувани в парадигмата му, продължават да имат неизменно присъствие в езика. Предвид процесите, протичащи в този език обаче, най-вероятно и тези отименни глаголни единици постепенно ще бъдат изместени от съответните съставни такива.

БЕЛЕЖКИ

1. Всъщност това е суфиксален комплекс, представляващ съвкупност от два отделни суфикса.

ЛИТЕРАТУРА

- Barjasteh, D. (1983). *Morphology, Syntax, and Semantics of Persian Compound Verbs: A Lexicalist Approach*. Ph.D. dissertation. University of Illinois.
- Jazayeri, M. A. (1969). *Persian verbs derivable from other parts of speech*. In *American Oriental Society. Middle West Branch. Semi-centennial volume: a collection of original essays*, ed. by Denis Sinor, Indiana University Press.
- Lazard, G. (1992). *A Grammar of Contemporary Persian*. Persian Studies Series. Mazda Publishers. Costa Mesa, California and New York.
- Mansouri, Y., Hassanzadeh, J. (2008). *An Etymological Study of Persian Verbs*. Tehran: Academy of Persian Language and Literature.
- Mir-Djalali, E. (1974). *Recherche sur la structure transformationnelle du verbe persan: Le verbe simple*. Thèse de doctorat de 3ème cycle. L'Université Paris VII.
- Cheung, J. (2007). *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*. Leiden Indo-European Etymological Dictionary Series. Volume 2. Leiden, Boston: Brill.

DENOMINAL VERB IN MODERN PERSIAN LANGUAGE

Abstract. This article reviews a specific type of derived verb in Persian language called denominal or „false infinitive“, which is the output of an obsolete and now unproductive model of verb-formation. In this regard, the main focus herein is the place of this verb in the verbal system of modern Persian language given the fact that this one and the other types of simple and derived verbs are being systematically put aside by the compound ones. Apart from reviewing of the actual state of this facing extinction type of verbal units, the hereby article comprises some main structural properties of theirs, as well as the model of their formation from nouns, many of which of Arabic origin.

Milena Vladimirova

✉ Sofia University „St. Kliment Ohridski“
Classical East Department
79 Todor Alexandrov Blvd.
1303, Sofia, Bulgaria
E-Mail: mvladimoff@abv.bg